

Лілія Соболь,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови та методики її навчання,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0001-7233-5756>
м. Дрогобич, Україна

Атрибутивний тип метонімічних переносів на позначення людини в англійській мові

Attributive type of metonymic transfers denoting a person in English

Анотація. Стаття присвячена дослідженню метонімічних переносів на позначення людини в англійській мові. Зазначено, що існує чотири основні типи метонімічних переносів найменування: атрибутивний, каузальний, локальний і темпоральний. Наголошено, що атрибутивний тип метонімічних переносів є одним із найчастотніших. Він зумовлений асоціацією понять ознаки (атрибуту) і об'єкту, що володіє цією ознакою. Підкреслено, що цей тип метонімічних переносів може реалізуватися за різноманітними моделями. До основних моделей віднесено наступні: ознака → людина, ознака → місце, ознака → предмет, ознака → подія, ознака → дія та інші. Основну увагу зосереджено на метонімічних переносах найменування, утворених за моделлю ознака → людина. На основі детального аналізу статей тлумачних словників зроблено висновок, що метоніми, утворені за цією моделлю, поділяються на ряд тематичних груп. До найбільш чисельних віднесено такі тематичні групи: звання (ступінь, титул, чин) → людина, що має це звання; відмінна риса людини → людина, що характеризується за цією рисою; предмет одягу → людина, що носить цей одяг; колір → людина, що асоціюється з цим кольором, знак зодіаку → людина, що народилася у відповідний період та інші. Зазначені групи вирізняються найбільшою кількістю закріплених значень і прикладів уживання. З'ясовано, що поєднуючись в одному контексті з іншими стилістичними прийомами, метонімічні переноси надають висловлюванню помітного стилістичного забарвлення. Вказано на можливість існування подібних семантичних типів, моделей і тематичних груп у ряді інших мов. Таку кореляцію пояснено спільністю біологічної й психофізіологічної основи мови людини, що не залежить від її національної приналежності. Акцентовано, що проблема дослідження семантичних та концептуальних особливостей метонімії є перспективною і може бути продовжена при аналізі текстів різних функціональних стилів.

Ключові слова: англійська мова, метонімія, метонімічні переноси на позначення людини, атрибутивний тип, тематична група, стилістичне забарвлення.

Summary. *The article deals with the study of metonymic transfers to denote a person in English. It has been noted that there are four main types of metonymic transfers: attributive, causal, local and temporal. It has been emphasized that the attributive type of metonymic transfers is one of the most frequent. It is due to the association of the concepts of a feature (attribute) and an object that possesses this feature. It has been pointed out that this type of metonymic transfer can be realized by various models. The main models include the following: feature → person, feature → place, feature → object, feature → event, feature → action, and others. The main attention has been focused on metonymic transfers formed according to the feature → person model. It has been concluded that metonyms formed according to this model are divided into a number of thematic groups. The most numerous groups are the following: rank (degree, title) → a person who has this rank; distinctive feature → a person characterized by this feature; article of clothing → a person who wears this clothing; colour → a person associated with this colour; zodiac sign → a person born in the corresponding period, etc. These groups are distinguished by the largest number of fixed meanings and examples of use. It has been found out that when combined in one context with other stylistic devices, metonymic transfers give statements a noticeable stylistic colouring. The possibility of correlations between semantic types, models, and thematic groups of English and some other languages has been mentioned. They can be explained by the commonality of the biological and psycho-physiological basis of human language, which does not depend on the nationality. It has been emphasized that the problem of studying the semantic and conceptual features of metonymy is promising and can be continued on the material of the texts of different functional styles.*

Key words: *English language, metonymy, metonymic transfers denoting a person, attributive type, thematic group, stylistic coloring.*

Вступ. Сучасні лінгвістичні дослідження трактують метонімію як перенесення найменування, «логічну основу якого складає входження об'єму одного поняття в об'єм іншого на підставі психологічних асоціацій, що відображають об'єктивно існуючі просторові, темпоральні, каузальні (причинові), кількісні, а також атрибутивні зв'язки між предметами» [2, с. 36].

Феномен метонімії неодноразово ставав об'єктом наукових досліджень. Її вивчали в контексті аналізу стилістичних засобів і художніх прийомів; досліджували метонімічні переноси крізь призму історико-семантичних процесів; розглядали як засіб синхронної організації лексики. Однак, незважаючи на численні ґрунтовні розвідки з семантики, стилістики і лексикології англійської мови, у яких детально розглядаються явища вторинної номінації та переносного значення слів, дослідження метонімічних переносів на позначення людини лише зрідка потрапляють у фокус уваги науковців. У вітчизняному мовознавстві цій проблемі присвячували праці К. Міхальова, А. Удинська, В. Зайцева, В. Березинський, В. Ващенко,

Т. Вільчинська, І. Голубовська, І. Гук, О. Ємець, О. Материнська, І. Микитюк, І. Нестеренко, О. Тараненко та інші вчені. У зарубіжній лінгвістиці цю проблему більшою чи меншою мірою розглядали L. Verschuur, B. Warren, G. Stern, J. Lyons, H. Jackson, R. Dirven, A. Cartens та ін.

Отже, **актуальність** дослідження зумовлена недостатнім рівнем вивчення метонімічних переносів на позначення людини, а також необхідністю розробки моделі їх детального опису в англійській мові. Усвідомлення теоретико-практичної складності аналізу окресленої проблеми дає підстави обмежити коло дослідження, зосереджуючи основну увагу на одному із найчастотніших типів метонімічних переносів – *атрибутивному*. Відтак, **мета** дослідження полягає в детальному описі атрибутивного типу метонімічних переносів на позначення людини в англійській мові.

Досягнення поставленої у роботі мети стало можливим завдяки використанню таких **методів** лінгвістичного аналізу: *описового, контекстологічного, дистрибутивного*, а також методу компонентного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англійська мова демонструє позначення людини іменниками, утвореними за чотирма типами метонімічного переносу найменування: *атрибутивним, каузальним, локальним і темпоральним*. *Атрибутивний* тип метонімічного переносу є одним із найчастотніших. Він зумовлений асоціацією понять ознаки (атрибуту) і об'єкту, що володіє ознакою. Цей тип метонімічного переносу може реалізовуватися за різноманітними моделями, наприклад: *ознака → людина, ознака → предмет, ознака → дія, ознака → подія, ознака → місце* та ін. У нашій роботі ми зосередимо увагу на метонімічних переносах, утворених за моделлю *ознака → людина*. В англійській мові існує велика кількість таких метонімів. На основі аналізу статей тлумачних словників метоніми, утворені за цією моделлю, поділяються на тематичні групи: *звання (ступінь, титул, чин) → людина, що має це звання; відмінна риса людини → людина, що характеризується за цією рисою; предмет одягу → людина, що носить цей одяг; колір → людина, що асоціюється з цим кольором, знак зодіаку → людина, що народилася у відповідний період* та ін. [див. про це: 4, с. 85].

Серед метонімічних переносів, які належать до моделі *ознака → людина*, найбільшою кількістю закріплених значень представлений перенос *звання → людина, що має це звання*. Він складає більше половини від усіх метонімічних переносів за вказаною моделлю. Цей факт логічно можна пояснити існуванням в англійській мові значної кількості різноманітних статусів, рангів, титулів, чинів тощо.

Метоніми цієї групи доречно розподілити на декілька тематичних підгруп. Так, наприклад, в англійській мові зустрічаються випадки позначення людини військовими званнями, офіцерськими чинами (армії, флоту, військово-повітряних сил тощо): *midshipman* ‘звання хлопця або юнака, який навчається на морського офіцера’ → *midshipman* ‘курсант військово-морського училища’ (LCE, 150). Існують також найменування різноманітних позначень людей, що належать до духовенства, тобто духовні звання й титули, напр.: *bishop* ‘титул священика високого рангу в деяких християнських церквах’ → *bishop* ‘священик, що має цей титул’ (LCE, 164). Частими є випадки, коли вчені ступені й звання різних рівнів позначають людей, яким вони присвоєні, як от: *Bachelor of Arts* ‘ступінь бакалавра з гуманітарних наук’ → *Bachelor of Arts* ‘людина, що має цей ступінь’ (WCD, 100).

На увагу заслуговує тематична група *відмінна риса людини* → *людина, що характеризується за цією рисою*. Метоніми цієї групи не тільки називають людину, а й дають їй характеристику за зовнішністю, віком, освіченістю, особистими якостями, розумовими здібностями, соціальним станом і под. Зауважимо, що такі метоніми можуть позначати як окрему людину, так і групу осіб неозначеної кількості, напр.: *intellect* ‘здібність до пізнання, здатність набувати знання, розум’ → *intellect* ‘людина великого розуму, інтелектуал; розумні люди’ (WCD, 700).

Невелику кількість складають метоніми, які в похідному значенні є збірними іменниками, напр.: *femininity* ‘жіночість, жіночність’ → *femininity* збірн. ‘жінки’ (WCD, 490). Серед метонімів зазначеної групи в англійській мові існують конструктивно зумовлені метонімічні значення. Так, іменник *good* ‘добро, благо’ на позначення хороших, добрих людей уживається тільки в сполученні з означеним артиклем ‘*the*’ (WCD, 975).

До метонімів, утворених у результаті переносу *риса* → *людина* можна також віднести іменник *sex*, вихідне значення якого – ‘сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, що... дозволяє розрізняти чоловічі й жіночі особини’ (WCD, 1228). Частотно вживаними в мовленні є метонімічні позначення чоловіків та жінок цими іменниками в поєднанні з різними прикметниками. Слід зазначити, що в англійській мові такі позначення жінок є стилістично маркованими і часто мають позначки *образливе*. Це можна пояснити тим фактом, що в англійській мові прийнято уникати т. зв. *sexist language* і будь-яке приниження або дискримінація однієї статі іншою є неприпустимими, напр.: *fair sex* (букв. ‘прекрасна, красива стат’я’) збірн. ‘жінки’ (WCD, 479); *gentle sex* (букв. ‘ніжна стат’я’) іноді образл. ‘жінки взагалі’ (WCD, 5576).

До зазначеної тематичної групи слід віднести також психічні якості людини, так звані *наївні органи*. До *наївної анатомії* традиційно зараховують такі поняття, як *уява*, *фантазія*, *душа*, *розум*, *пам'ять* і под. Проте варто зважити на те, що на позначення саме людини, а не її психічних якостей, в англійській мові уживаються лише деякі з них, напр.: *spirit* 'основа життя людей, життєва сутність' → *spirit* 'індивідум, що характеризується якимись рисами характеру' (WCD, 1291).

На окрему увагу заслуговує номінація *душа (soul)*, яка «найчастіше використовується в усталених, стереотипізованих висловах, формульних словосполученнях, а також розвиває нові напрямки лексико-семантичної сполучуваності і набуває okazіональних значеннєвих відтінків. Цьому сприяє поєднання прямого і переносного значень... Реалізуючи образний потенціал в різноманітних епітетних, метафоричних структурах, ця номінація стає стрижнем численних експресивно маркованих контекстів» [3, с. 213]. В англійській мові переносне значення іменника *soul* асоціюється з людиною взагалі, про що свідчать словникові тлумачення, напр.: *soul* 'основа життя в людині' → *soul* 'людина; лідер у якійсь справі' (NOD, 1950).

Для представників англо-саксонської культури особливо важливим є поняття *mind* (розумовий спосіб емпіричного пізнання дійсності). На думку А. Удинської, поняття *mind* є «специфічним продуктом англійської мови, що не має еквівалентів в інших мовах світу» [див. про це: 4, с. 48]. Тлумачний словник англійської мови фіксує позначення цим іменником людини, напр.: *mind* 'розумові або психічні здібності' → *mind* 'людина або група людей як втілення розумових здібностей' (NOD, 1778-1779). Зауважимо, що вживання супровідного прикметника іноді може звужувати значення метоніма, особливо ж коли йдеться не про всіх людей, а лише про певну їх групу, яка вирізняється із загальної маси.

В англійській мові на позначення людини також уживається іменник *wit* і його композити – *nitwit* та *half-wit*. Тлумачні словники фіксують переносні значення цих іменників, порівн.: *wit* 'кмітливе сприйняття та здатність розумно виражати зв'язок між ідеями' → *wit* 'людина, що має таке сприйняття' (WCD, 1530); *nitwit* 'дурна людина' (WCD, 916).

Серед метонімів зазначеної групи вирізняється частотністю вживання іменник *force*. Розгляньмо його пряме й переносне значення, які фіксуються тлумачними словниками: *force* 'фізична енергія, міць або сила' → *force* 'війська, збройні сили; будь-яка група людей, що об'єдналася для спільних дій' (WCD, 520). Варто зауважити, що цей метонім часто вживається з означеннями, які конкретизують зна-

чення іменника. В англійській мові ці іменники входять до складу деяких закріплених словосполучень, які вживаються на позначення груп осіб, об'єднаних тією чи іншою діяльністю, напр.: *air forces* 'військово-повітряні сили'; *active forces* 'постійна армія' (букв. 'активні сили') (там само).

Не менш чисельною є тематична група *предмет одягу* → *людина, яка носить цей одяг*. Беручи до уваги словникові дефініції, які зазначають, що одяг може сприйматися як ознака певного соціального статусу, ознака приналежності до конкретної соціальної групи, професії і под., ми робимо висновок про можливість зарахування таких метонімічних переносів до атрибутивної моделі *ознака* → *людина*, напр.: *black belt* 'чорний пояс як ознака вищого рівня майстерності учасника змагань із бойових мистецтв' → *black belt* 'людина, яка досягла цього рівня' (WCD, 141).

Варто також відзначити, що існує порівняно невелика кількість метонімічних позначень людини найменуванням одягу чи взуття, які історично пов'язані з тим чи іншим прошарком суспільства чи його окремими представниками й досі з ними асоціюються. Це зумовлено, очевидно, тим, що в повсякденному мовленні незнайому людину часто називають за якимось елементом гардеробу, який помітно вирізняє її з-поміж інших людей. Прикладом може слугувати іменник *blouse* 'сорочка вільного крою, яку носили селяни або робітники, особливо у Франції' → *blouse* 'французький робітник' (OD, 247).

В англійській мові частотно вживаним стало метонімічне позначення жінки іменником *skirt*. Воно є стилістично маркованим, а словники англійської мови позначають його, як образливе: *skirt* 'нижня частина плаття, пальто, що простягається вниз від талії; предмет одягу, що його звичайно носять жінки й дівчата' → *skirt* сленг, звич. образл. 'жінка або дівчина' (WCD, 1256). Учені вважають, що «такі метонімічні найменування служать засобом мовної економії, оскільки передають одним словом значення словосполучення» [4, с. 101].

Людину можна також метонімічно позначити маскарадним костюмом, в який вона одягнена. Випадки таких переносів закріплені в словниках досліджуваної мови, напр.: *domino* 'маскарадний костюм у вигляді широкого плаща з рукавами і з капуром' → *domino* 'людина, одягнена в доміно' (OD, 726). Такі метонімічні переноси можуть використовуватися в певних ситуаціях для приховання небажаної для віпзнання особи, що може мати місце під час костюмованого балу.

Епізодично метоніми вживаються в поєднанні з прикметниками, що позначають колір; такі найменування часто стають прізвиськами.

У деяких випадках спостерігається зміна в графічному вигляді метоніма – маленька літера змінюється на велику, напр.: *shirt* ‘одяг для верхньої частини тіла з коротким або довгим рукавом’ (WCD, 1237) → *Brownshirt* (букв. ‘коричнева сорочка’) ‘член нацистської штурмової групи; нацист’ (WCD, 175); *jacket* ‘коротке пальто різноманітних форм’ (WCD, 720) → *blue jacket* (букв. ‘синій або блакитний піджак’) ‘матрос англійського або американського військового флоту’ (WCD, 150).

Першим компонентом словосполучення на позначення людини можуть виступати не тільки назви кольорів, але й інші іменники й прикметники, проте в цьому випадку метонімічне значення найменування одягу чи взуття поєднується із метафоричним значенням першого компонента, напр.: *shoe* ‘вид невисокого взуття, звич. із шкіри’ (WCD, 1238) → *gumshoe* (букв. ‘гумовий черевик’) сленг ‘детектив’ (WCD, 595); *boot* ‘шкіряне або гумове взуття для частини або всієї ноги’ (WCD, 158) → *slyboots* (букв. ‘хитрі чоботи’) ‘хитра або шкідлива людина’ (WCD, 1263).

Окремої уваги заслуговує тематична група *колір* → *людина, що асоціюється з цим кольором*. Як стверджує О. Ємець, такі метоніми є «виразним засобом створення кольорової, яскравої картини світу, природи, оригінальним засобом характеристики людей у художньому тексті... Широке використання кольорових метонімічних означень у художній літературі, сучасній розмовній мові ... свідчить про наявність метонімічних концептів у нашому мисленні» [1, с. 92]. Метонімічні позначення людини кольороназвами характеризують її за расою, національністю або за політичними переконаннями, як от: *black* ‘чорний колір’ → *black* ‘представник однієї з темношкірих народностей, особливо Африки, Океанії та Австралії’ (WCD, 141).

Слід зазначити, що в англійській мові назви основних кольорів можуть метонімічно вживатися на позначення членів тієї чи іншої партії або політичних угруповань, які використовують ці кольори у своїй атрибутиці, одязі тощо. Порівняймо: *grey* ‘сірий колір’ → *grey* ‘член армії конфедерації під час американської громадянської війни’ (WCD, 584); *pink* ‘рожевий колір’ → *pink* ‘людина з лівоцентристськими, але не радикальними, політичними уподобаннями’ (WCD, 1027) та інші. Метоніми цієї групи виконують номінативну функцію і є переважним способом позначення референта.

У тлумачних словниках англійської мови фіксуємо також позначення людини за назвами сузір’їв, як от: *Virgo* ‘Діва, сузір’я зодіаку між Левом та Терезами; шостий знак зодіаку’ → *Virgo* ‘людина, що народилася під цим знаком, зазвичай – між 23 серпня й 22 вересня’ (WCD, 1488). Логічно припустити, що сузір’я отримали такі назви

через зовнішню схожість з відповідними тваринами чи об'єктами. Цей факт підводить нас до висновку, що в основі метонімії цього типу лежить оцінний стереотип, від якого і залежить метонімічна характеристика людини, народженої у певний період: овен – упертий, рак – цілеспрямований, лев – гордий і сильний, діва – ніжна, терези – врівноважені, близнюки – роздвоєні і т.д. Характеризуючи метоніми зазначеної групи, А. Удинська слушно зазначає, що «метонімія представляє об'єктивну оцінку людини, яка базується на тому, що так визначено зірками, долею тощо... Метоніми цієї групи характеризують людину як носія постійних якостей, які не залежать від неї самої» [4, с. 108]. Отже, не зважаючи на те, що у порівнянні з метафоричною оцінкою метонімічна є менш наочною, проте вона вирізняється помітною глибиною, адже виявляє різні боки психічного життя людини.

Висновки з дослідження. Дослідження метонімічних переносів на позначення людини в англійській мові дало підстави для висновку, що атрибутивний тип є одним із найчисельніших у семантичній класифікації метонімів. У його межах найчастотніше реалізується модель *ознака → людина*. Утворені за цією моделлю метоніми поділяються на декілька тематичних груп: *звання (ступінь, титул, чин) → людина, що має це звання; відмінна риса людини → людина, що характеризується за цією рисою; предмет одягу → людина, що носить цей одяг; колір → людина, що асоціюється з цим кольором, знак зодіаку → людина, що народилася у відповідний період* та ін. Вони вирізняються найбільшою кількістю закріплених значень і прикладів уживання. Поєднуючись в одному контексті з іншими стилістичними прийомами, метоніми надають висловлюванню яскравого стилістичного забарвлення. Проте варто відмітити, що аналізовані мовні явища притаманні не лише англійській мові. Спорадично простежуються міжмовні кореляції у семантичних типах, моделях і тематичних групах, що можна пояснити «спільністю біологічної й психофізіологічної основи мови людини, що не залежить від її національної приналежності, та однаковим сприйняттям об'єктів позамовної дійсності носіями різних мов» [4, с. 152].

Перспективи дослідження. Питання вивчення семантичних та концептуальних особливостей метонімії є достатньо перспективним. Його розгляд може бути продовжено при дослідженні текстів різних функціональних стилів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смець О.В. Стилiстичнi та концептуальнi аспекти функцiонування метонiмiчних епiтетiв у художньому тексті. *Вiсник Житомирського державного унiверситету iменi Iвана Франка*, № 27, 2006. С. 90–92.
2. Нестеренко I.Я. Явища непрямої номiнацiї в українській мові: дис ... канд. фiлол. наук: 10.02.01. Вiнниця, 1997. 195 с.
3. Сирко I. М. Мовна органiзацiя внутрiшнього портрета людини (на матерiалi щоденника М. Галабурди-Чигрин). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Zeszyt I. 2013. P. 209–218.
4. Удинська А. Г. Метонiмiчнi переноси на позначення людини в англiйській i українській мовах: дис ... канд. фiлол. наук: 10.02.17. Донецьк, 2007. 220 с.
5. Dirven R. Metonymy and Metaphor: Different Mental Strategies of Conceptualization. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2003. P. 75–111.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

LCE – Longman Lexicon of Contemporary English. Longman Group Ltd, 1997. 910 p.
WCD – Random House Webster's College Dictionary. Glencoe ed., 1990. 1568 p.
NOD – The New Shorter Oxford English Dictionary. Oxford University Press, 1993. 3801 p.
OD – The Shorter Oxford English Dictionary. Oxford Clarendon Press, 1964. 2515 p.